

N°60 september 1995

TIJDSCHRIFT VOOR FILOSOFIE

Krisis

*Drie eeuwen
filosofie
in Nederland*

KRISIS INTERVENTIE
DE KLEUR VAN
DE OPENBAARHEID

Gemalen glas en identiteit

K. Michel

De afgelopen weken heb ik vaak aan een passage moeten denken uit een gedicht van Octavio Paz; een passage over het mengen van gemalen glas door het voedsel van honden. De aanleiding daarvoor was een nieuw boek van Dubravka Ugresic dat op een wonderlijke wijze rijmde met de plaats waar ik het las, namelijk het Poetry International Festival in Rotterdam. Dichters uit allerlei landen lazen daar een week lang uit eigen werk voor. Daarnaast werd er in de wandelgangen druk gepraat en gediscussieerd. Ieder jaar weer is deze ontmoeting van vogels van verschillende pluimage een zeer levendige gebeurtenis. Daarbij staat de poëzie centraal en de taal waarin die geschreven is. Aangezien taal nauw verbonden is met nationale identiteit, was het fascinerend om te zien hoe verschillend de dichters zich opstelden tegenover deze koppeling. Zo was er uit Wales de dichteres Gillian Clarke die geen gelegenheid voorbij liet gaan om de schoonheid van het Welsh te beargumenteren en te fulmineren tegen de culturele dominantie van het Engels en de Engelsen. Haar betogen waren een wonderlijke combinatie van linkse sociale bewogenheid en kleingeestig nationalisme. In haar ijver om de goede zaak te vertegenwoordigen verloor ze de afgesproken tijdslimiet uit het oog en las veel te lang voor waardoor de andere dichters in de verdrukking kwamen en de hele avond werd verpest.

Als tegenpool van haar opstelling ervaarde ik Predrag Dojcinovic uit het voormalig Joegoslavië die, bescheiden maar scherp, in het Engels voorlas en daarna op uitdrukkelijk verzoek van de organisatie in het Servo-Kroatisch. Deze dichter schrijft uitsluitend onder pseudoniem. Hoeveel bundels en welke bundels hij gepubliceerd heeft, wenst hij niet openbaar te maken. (Wat hem overigens een literaire prijs heeft gekost.) Over zijn motieven heb ik hem zelf geen verklaring horen geven, maar ik heb een sterk vermoeden dat een van de redenen voor zijn opstelling is dat hij geen deelnemer wil zijn aan de weerzinwekkende fixatie op nationale identiteiten die het voormalig Joegoslavië in haar greep houdt. Ik zou nu nog talloze andere dichters ten tonele kunnen voeren zoals Bogomil Gjuzel uit Macedonië die zeer lakoniek reageerde op de polemiek met Griekenland over de naam van Macedonië, en de dichter John Agard die op ontspannen wijze de houding van de witte Engelsen ten opzichte van de Caraïbische Engelsen behandelde, maar ik wil overstappen op het boek van Dubravka Ugresic dat ik tijdens het festival las. Het heet *De cultuur van leugens* en het bevat een aantal beschouwingen die ze schreef over de situatie en de oorlogen in het voormalig Joegoslavië.

Stuk voor stuk zijn het essays die je aangrijpend zou kunnen noemen, iets wat zeldzaam is voor essays. In de bundel is ook het artikel opgenomen dat haar dwong om Kroatië te verlaten; beter gezegd, niet het artikel dwong haar maar de woedende reacties erop. In 'De realisatie van een metafoor' analyseerde zij op voorbeeldige wijze de betekenis van een souvenir, een blikje waarin zuivere Kroatische lucht werd verkocht. Door Ugresic's analyse van dit blikje dat zij als een metafoor behandelde van de woest om zich heen grijpende nationalistische waanzin (een zuiver ras, een smetteloos verleden), ontstaken de media in woede en werd er een ware lynchstemming gekweekt; met als gevolg dat zij in ballingschap moest gaan. 'Ik ben vijfenvestig jaar', schrijft zij, 'en ik heb, denk ik, nog maar weinig illusies. Ik leer het alfabet van de ballingschap. De eerste letter van het alfabet is de n, de n van Niemand. Ze hebben me in het land van de bloedgroepen genoeg gekweld. Ze hebben elk bloedlichaampje van me geteld en alles genoteerd. Nu ben ik Niemand en ik weiger koppig ook maar iets anders te zijn.' Maar ondanks haar vastberaden keuze voor dit nationaliteitsloze bestaan, blijft het wegvallen van haar identiteit haar parten spelen, niet in de laatste plaats vanwege de taal waarin ze schrijft. Ze weet niet meer hoe ze haar lezerspubliek moet aanspreken omdat het publiek allerlei onbedoelde boodschappen 'hineininterpreteert' in haar teksten. Een simpel voorbeeld: als ze de Serviërs aanklaagt dan is ze pro-Kroatisch en als ze de Kroaten bekritiseert dan is ze een landsverrader. Het essay waarin ze deze stuurloze positie schetst, besluit ze dan ook met de wrange zinsnede 'Goedenacht, Kroatische schrijvers, waar U zich ook bevindt'. In de ogen van Ugresic is de (nationale) identiteit de lont in het kruitvat, de kern van de cruciale dwaling die leidde tot de ondergang. 'Soms denk ik dat alles wat de volkeren op de Balkan doen, neerkomt op een voortdurende inspanning om te bewijzen dat ze anders zijn dan de andere (..) een onwaardig gevecht om hun eigen identiteit te bewijzen, ze staren geobsedeerd in de spiegel, bezeten van een nooit eindigende, verschrikkelijke, opgelegde narcistische verliefdheid op zichzelf, voortdurend bouwend aan de moeizame geschiedenis van hun eigen absurditeit. Maar vanuit de spiegel staart slechts de ander ons aan, hij blaast ons in het gezicht en volgt ons als een schaduw.' (264) Een zelfbeeld impliceert hier een 'Feindbild': zonder een antagonistische verhouding tot een Ander schijnt de creatie van een eigen identiteit niet tot stand te kunnen komen. Dat het anders kan liet Ugresic zelf al zien in haar vorige boek *Nationaliteit: geen* waarin ze haar ballingschap in de USA beschreef. Met verbazing en met spot maar nooit met agressie beschreef ze in dat boek haar ervaring van 'the American way of life'. Tijdens haar verblijf werd ze geteisterd door bezorgdheid over de toestand in haar geboorteland, door heimwee en door verbijstering over het reilen en zeilen van het Amerikaanse leven. Maar ondanks haar soms stekelige observaties is er in haar beschrijving nooit sprake van een zwart-wit oppositie tussen verschillende culturen. Bij een Niemand hoort een Nergens, en dat leek ze te accepteren, al kostte het moeite.

In het gedicht 'Netschrift' vergelijkt Octavio Paz 'het mengen van gemalen glas door het voedsel van honden' met de druk die van jongsaftaan op ons wordt uitgeoefend om *iemand* te zijn; een druk die we gaandeweg internaliseren tot we zelf de behoefte menen te voelen om *iemand* te zijn. Hij stelt het verlangen naar *identiteit* voor als een opgedrongen en aangeleerd verlangen dat, eenmaal ingeslikt, ons alle-

maal van binnenuit verscheurt. Met alle gevolgen van dien voor de Ander. Wie dat per ongeluk op dat moment ook moge zijn.

Literatuur:

Dubravka Ugresic, *Nationaliteit: geen*. Nijgh & Van Ditmar 1993.

Dubravka Ugresic, *De cultuur van de leugens*. Nijgh & Van Ditmar 1995.

Octavio Paz, *Nachtmuziek over San Ildefonso*. Meulenhoff 1993.

kennis en methode

Tijdschrift voor wetenschapsfilosofie en wetenschapsonderzoek
Jaargang XIX, 1995-3

Omstreden groen

Jozef Keulartz Tussen wetenschap en wereldbeschouwing:
milieufilosofie als pastiche

Henny J. van der Windt De amoëbe als verbeelding der natuur

Eduard van Hengel en **Bart Gremmen**

Milieugebruiksruimte: tussen natuurwet en conventie

Wouter Achterberg Duurzaamheid en democratie: een postmoderne visie

Michiel Korthals Hoe duurzaam is de milieuilosophie?

Hans Achterhuis Natuurlijk omstreden

Kennis en Methode is te bestellen bij

Uitgeverij Boom, Postbus 400, 7940 AK Meppel, tel. 05220-57012

Abonnementsprijs (4 nummers per jaargang) f 91,50 / f 67,50 (studenten, alio's)

Prijs los nummer f 28,50.